

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 1
2007

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ АПК В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ (ЦСЄ) ТА УКРАЇНИ

Газуда М.В.,

старший викладач кафедри економіки, менеджменту і маркетингу Ужгородського національного університету

Україна володіє великими й одними з найкращих у світі за природною родючістю земельними ресурсами. Проте, відтворення та оновлення матеріально-технічної бази в агропромисловому комплексі, і зокрема в більшості видів економічної діяльності 2-ї і 3-ї сфер даного комплексу використовуються недостатньо.

Нинішня ситуація в АПК України вимагає пошуку наукових шляхів виходу на засади стійкого розвитку усіх його галузей. Обов'язковими умовами економічного зростання всіх видів економічної діяльності АПК є створення ефективних систем ціноутворення, податкової політики, кредитування, інвестування. Досвід країн ЄС свідчить про те, що в такому становищі не обійтися без органічного поєднання заходів державної підтримки та державного регулювання на всіх рівнях управління з одночасним всебічним використанням внутрішніх резервів.

В умовах реформування агропромислового комплексу, переходу до масового виробництва продукції в невеликих за розмірами приватних (особистих) господарствах, проблема збуту набуває надзвичайної актуальності. Це тим більш важливо, що ринкова економіка та ринкові відносини обміну вимагають від товаровиробників постійного аналізу витрат виробництва та зіставлення їх з пропонованими на ринку цінами, пошуку різних варіантів зниження собівартості продукції, господарського розрахунку, дотримання в усіх напрямках діяльності режиму економії.

Дослідження та вивчення досвіду України й зарубіжних держав щодо трансформації агропромислового комплексу в ринкові умови присвячені праці провідних економістів, науковців-аграрників Лендела М.А., Мікловди В.П., Пітюлича М.І., Саблука П.Т., Ситника В.П. та ін. [7, 8, 6, 1].

Порівняння результатів реформ у країнах ЦСЄ в 90-ті роки минулого століття підтверджує хибність уявлень про користь соціальної нерівності для підвищення господарської активності при переході до ринкової економіки. Оцінки ди-

наміки й рівня диференціації прибутків підтверджують гіпотезу, згідно з якою сильна поляризація прибутків не тільки не стимулює економічне зростання, але і перешкоджає йому. У Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині і Словенії середньодушові прибутки 10% найбагатших сімей перевищують відповідні прибутки найбідніших у – 4,5-5,5 рази, Болгарії і Румунії ці показники перевищують у 10 разів [1, с. 387].

Аналіз результатів реформ за 15 років засвідчив, що масова прискорена приватизація не є кращим засобом формування справжніх ринкових суб'єктів. Приватизація може зробити позитивний вплив на діяльність суб'єктів господарювання, якщо вона супроводжується необхідною інституціональною трансформацією й ефективною економічною політикою, спрямованою на розвиток конкуренції.

Досвід реформ в країнах ЦСЄ довів, що прямої залежності між масштабами приватного сектору й темпами економічного зростання немає. Як стверджують окремі науковці, динамічно розвивається Польща, Угорщина, Словенія, що різняться за моделями проведеної приватизації й питомою вагою приватного сектора. Так, у Словенії переважають, по-суті, самоуправлінські підприємства, в економіці Угорщини панує іноземний капітал, а Польща приступила до масової приватизації лише наприкінці 1996 року. Реформатори у країнах ЦСЄ розуміли, що динаміку цін у перехідній економіці визначає не тільки попит на товари і послуги, але й ряд чинників у сфері пропозиції [1, с.388-389].

Країнам ЦСЄ вдалося здійснити курс, що не суперечить ліберальній теорії, фактично вони використовують раціонально-прагматичний підхід до лібералізації економіки, приватної власності й досягнення макроекономічної стабільності. Проведення цього курсу стало можливим завдяки зберіганню й підтримці авторитету оновленої державної влади. Невипадково рівень зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) у цих країнах був стабільним та динамічним (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень зростання валового внутрішнього продукту
в окремих країнах ЦСЄ та Україні***

*(у цінах та ПКС 2000 р., що є міжнародно-сівставними;
відсотків до попереднього року)*

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Болгарія	...	2,9	5,4	4,1	4,9	4,5	5,7
Польща	...	7,0	4,2	1,1	1,4	3,8	5,3
Румунія	...	7,1	2,1	5,7	5,1	5,2	8,4
Словаччина	...	5,8	2,0	3,8	4,6	4,5	5,5
Словенія	...	4,1	4,1	2,7	3,5	2,6	4,2
Чеська Республіка	...	5,9	3,9	2,6	1,5	3,2	4,7
Угорщина	...	1,5	5,2	4,3	3,8	3,4	4,6
Україна	...	-12,2	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2006. – с.559, 560.

Аналіз наведеної таблиці засвідчує, що в Україні до 1995 р., а також і послідуочі роки рівень зростання ВВП мав спадний характер і лише з 2000 р. проявилась позитивна тенденція у зростанні цього макроекономічного показника. В інших аналізованих країнах тенденція щодо зростання валового внутрішнього продукту була більш динамічною і позитивною. Зокрема, висо-

кий рівень зростання цього показника характерний для Румунії та Болгарії, Польщі та інших країн.

Про затяжну соціально-економічну кризу в економіці України засвідчують дані табл. 2 про індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту в державі та адміністративних областях регіону Українських Карпат.

Таблиця 2

Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту (ВРП)*

(у порівняних цінах; відсотків до попереднього року)

Адміністративні області регіону Карпат України	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004
Закарпатська	91,2	95,0	98,5	105,4	107,8	118,7	106,4
Івано-Франківська	84,2	96,4	95,9	98,5	105,2	114,4	107,6
Львівська	93,0	92,2	97,5	102,0	103,7	112,1	105,2
Чернівецька	88,3	96,8	94,5	100,1	105,8	109,4	109,3
Довідково: Україна	90,4	95,8	97,0	99,6	104,1	110,7	112,1

*Джерело:

1. Статистичний щорічник України за 2002 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2003. – с.52.
2. Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2006. – с. 48.

З наведеної таблиці видно, що спадна тенденція стосовно фізичного обсягу валового регіонального продукту характерна тільки для України та Івано-Франківської області. В Закарпатській, Львівській та Чернівецькій області обсяг валового регіонального продукту з 1999 р. почав зрос-

тати. Зростаюча тенденція з цього показника характерна для всіх адмін областей регіону Карпат України та держави в цілому.

Подальший порівняльний аналіз про індекси фізичного обсягу ВВП в розрахунку на одну особу по окремих країнах ЦСЄ та в Україні засвід-

чують, що спад цього показника в Україні продовжувався до 2000 р., в той час як в Польщі, Словаччині, Словенії, Угорщині та Чеській Республіці, які стали членами ЄС у 2004 році, цей показ-

ник перевершив рівень 2004 р. за винятком Болгарії та Румунії, які стали членами Європейського Союзу з початку 2007 р. (табл. 3.).

Таблиця 3

Валовий внутрішній продукт на одну особу*

(у цінах та ПКС 2000 р., що є міжнародно-співставними; дол. США)

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2004 р. в % до:	
								1990	2000
Болгарія	6745	6213	6184	6480	6861	7207	7656	113,5	123,8
Польща	7183	7915	10382	10498	10647	11062	11653	162,2	112,2
Румунія	6528	5999	5775	6132	6470	6828	7427	113,8	128,6
Словаччина	10574	9039	10753	11156	11697	12244	12913	122,1	120,1
Словенія	13757	13421	16639	17055	17617	18075	18819	136,8	113,1
Угорщина	11028	9913	12195	12640	13160	13646	14313	129,9	117,4
Чеська Республіка	14082	13460	14547	15003	15261	15749	16479	117,0	113,8
Україна	8953	4316	4065	4496	4793	5297	5984	66,8	147,2
Довідково: Австрія	23290	25044	28714	28841	28971	29255	29760	127,8	103,6

* Розраховано за джерелом: Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2006. – с.561,562.

Дані наведеної таблиці засвідчують, що у 2004 р. в порівнянні з 1990 роком в усіх аналізованих країнах стабільно і динамічно зростав ВВП в розрахунку на одну особу. Особливо стрімкий ріст цього показника притаманний для Польщі (зростання склало 62,2%), Словенії (36,8%), Угорщини (29,9%), а також Австрії (27,8%). Для останньої з цих країн, у наведеній таблиці, характерний найвищий показник щодо ВВП на 1 особу. В Україні за цей період ВВП в розрахунку на одного мешканця зменшився на 33,2%. Спадна тенденція для нашої країни з цього показника продовжувалась до 2000 року. Слід

відмітити, що у проміжку цього періоду в Україні неухильно зменшувалась кількість населення.

По аналізованій групі країн аналогічна ситуація щодо росту ВВП на 1 особу продовжувалась і в послідовних роках. В Україні у 2004 р. в порівнянні з 2000 р. ріст ВВП на 1 особу склав 47,2%, проте на рівень 1990 р. економіка держави не вийшла.

Ринкові трансформації в АПК окремих аналізованих країн проходили значно успішніше, ніж в Україні, про, що зокрема стверджують дані про індекси валової продукції сільського господарства (табл. 4).

Таблиця 4

Індекси валової продукції сільського господарства в окремих країнах Центральної Європи (ЦЄ) та Україні у 1995-2004 рр.*

(1991=100, відсотків)

Окремі країни ЦЄ та Україна	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Австрія	104,6	107,2	110,0	118,9	105,5	112,4
Польща	88,0	88,3	92,2	91,4	91,4	96,0
Румунія	105,0	82,2	100,4	95,0	95,0	114,5
Словаччина	80,7	66,9	73,7	76,5	76,5	78,2
Угорщина	72,0	73,7	88,1	76,4	76,4	88,1
Чеська Республіка	84,1	80,9	84,6	80,6	73,8	87,2
Україна	64,9	53,3	58,8	59,5	52,9	63,4

в тому числі адміністративні Українських Карпат:						
Закарпатська	79,5	77,8	85,2	87,7	90,6	89,9
Івано-Франківська	81,0	73,1	74,8	77,9	76,1	77,7
Львівська	66,7	67,0	63,2	71,0	68,8	69,7
Чернівецька	71,4	63,0	69,5	68,1	62,2	69,6

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. Київ. Зидавництво „Консультант”, 2006. – с.565, 566, 144.

З наведеної таблиці видно, що в аналізованій групі країн значно менші спади виробництва валової продукції сільського господарства ніж в Україні. Зокрема, у 2004 р. в порівнянні з 1990 р. спад виробництва такої продукції у Польщі склав 4,0%, Словаччині – 21,8%, Угорщині – 11,9%, а в Румунії виробництво продукції сільського господарства за аналізований період зросло на 14,5%. В Україні за аналізований період (2004 до 1990 р.) спад виробництва склав 36,6%. Стабільно зростала валова продукція сільського господарства в

Австрії – країни де давно утвердились засади ринкової економіки.

В регіоні Українських Карпат найменший спад валової продукції сільського господарства в Закарпатській області, який у 2004 р. по відношенню до 2000 р. склав 10,1%, в Івано-Франківській області – 22,3%, на Львівщині та Чернівецьчині більше ніж на 30,0%.

На європейському ринку зернових і зернобобових культур Україна займає вагоме місце, навіть серед окремих країн аналізованої групи (табл. 5).

Таблиця 5

Виробництво зернових і зернобобових культур в окремих країнах Європи та в регіоні Українських Карпат*

Окремі країни Європи	Усього, млн. тонн					На одну особу, кг	
	1990	2000	2003	2004	2005	1990	2004
Весь світ	2009,9	2115,6	2131,8	2324,5	2310,3	382	366
Австрія	5,4	4,6	4,1	5,1	4,5	699	633
Болгарія	8,2	5,3	4,1	7,5	5,9	941	956
Польща	28,6	22,6	23,7	28,3	26,4	750	776
Румунія	17,3	10,5	13,0	24,3	18,8	746	1096
Угорщина	12,9	10,1	8,8	16,8	16,2	1245	1714
Україна	51,0	24,5	20,2	41,8	38,0	983	881
Україна до всього світу, %	2,5	1,2	0,9	1,8	1,6	x	x

*Джерело: Сільське господарство України: Статистичний збірник 2005/Державний комітет статистики України. – Київ. 2006. – С. 348.

З наведеної таблиці видно, що із 6-и аналізованих країн, Україна виробляє значно більше зернових в розрахунку на 1 особу ніж Австрія та Польща. Проте, з цього показника вона має значно нижчі позиції від Болгарії, Угорщини, а в 2004 р. і від Румунії. Значна питома частка виробництва таких культур Україною на світовому ринку зернових. Зокрема, у 1990 р. виробництво зернових в Україні склало 2,5%, а в 2005 р. – 1,6% до світового виробництва.

Ресурсний потенціал чорноземів, яких на Україну припадає до 30% від світових площ аналогічних

земель треба використати найефективніше з метою збільшення виробництва зернобобових культур, які на світовому ринку користуються попитом. Однак, для цього слід поліпшити еколого-економічну ситуацію в країні з метою збільшення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Україна з потужним аграрним потенціалом в минулому, була серйозним конкурентом європейських країн, які посилено шукали ринки збуту своєї продукції. Вони все робили, щоб знайти, так званий, вільний простір, хоч у себе орієнту-

валися і орієнтуються на укрупнене високоіндустриальне виробництво як в аграрній (2-ій сфері), так і у 3-ій – харчопереробній промисловості. Не дрібні фермери роблять там погоду, а великі агропромислові формування [1, с.10].

Для харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів, зокрема, щодо виробництва борошна та цукру-піску характерна тенденція стосовно зменшення їх випуску в Україні (табл. 6).

Таблиця 6

Обсяги виробництва борошна та цукру-піску в Україні*

(тис.тонн)

Обсяги виробництва	1990	2000	2003	2004	2005	2005 в % до:	
						1990	2000
Борошно	7671	3076	2826	2948	2931	38,2	95,3
Цукор-пісок, всього	6791	1780	2486	2147	2139	31,5	120,2
в тому числі, з цукрових буряків	5388	1552	1456	1788	1900	35,3	122,4

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2006. – с.113.

Наведені табличні матеріали засвідчують, що виробництво борошна у 2005 р. в порівнянні з 1990 р. зменшилось на 61,8%, а цукру на 68,5, а тому числі з цукрових буряків на 64,7%. Спадна тенденція щодо виробництва борошна притаманна і для послідуєчих років, а стосовно цукру-піс-

ку, в цілому, виробництво за останні три роки нарощувалось.

Спадна тенденція щодо виробництва продукції харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів притаманна і для багатьох видів тваринницької продукції (табл. 7).

Таблиця 7

Виробництво окремих видів тваринницької продукції харчовою промисловістю та перероблення сільськогосподарських продуктів*

(тис.тонн)

Окремі види тваринницької продукції	2003	2004	2005	2005 р. в % до 2003 р.
Яловичина і телятина, свіжі (парні) чи охолоджені	186,0	141,0	143,0	76,9
Яловичина і телятина, морожені	97,9	57,0	49,3	50,4
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена	80,2	74,1	79,9	99,6
Свинина морожена	18,9	13,9	18,0	95,2
Баранина свіжа(парна) чи охолоджена	0,8	0,7	0,5	62,5
Баранина морожена	0,5	0,2	0,1	20,0

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2006. – с.116.

Наведена таблиця також засвідчує про подальшу тенденцію щодо спаду виробництва аналізованих видів тваринницької продукції 3-ї сфери АПК. Зокрема, у 2005 р. в порівнянні з 2003 р. виробництво свіжої яловичини і телятини зменшилось більш ніж на 23,0%, а мороженої майже на 50,0%. Незначне зменшення виробництва ха-

рактерне і для свинини як свіжої, так і мороженої. Та найбільший спад виробництва допущено щодо свіжої продукції баранини, особливо мороженої (майже на 80%).

Невипадково, що значна частка тваринницької і рослинницької продукції завозиться із зарубіжжя, в тому числі із сусідніх країн Польщі та

Угорщини, яка за параметрами екологічної чистоти не відповідає світовим стандартам.

Агропромисловий комплекс є одним з найважливіших секторів економіки народного господарства країни та її регіонів. В АПК України зайнято близько $\frac{1}{3}$ всієї чисельності працівників народного господарства. На частку його галузей припадає понад 30% основних виробничих фондів. Галузі АПК формують близько $\frac{1}{3}$ національного доходу і майже $\frac{2}{5}$ валового суспільного продукту [4, с.199-200, 5, с.6].

Нераціональна структура агропромислового комплексу, яка є наслідком розвитку не менш аналогічної структури національної економіки, з характерними для неї великою питомою вагою сільського господарства, слабкорозвиненою сферою переробки і малорозвиненою сферою постачання засобів виробництва та виробничих послуг для перших двох, потребує радикальної перебудови... В резуль-

таті для економічної ситуації в Україні стали типовими такі процеси і явища: глибока структурна криза, за якої виробництво продукції багатьох підприємств стає непотрібним; практично повна руйнація інвестиційного комплексу; розпад господарських зв'язків, які вже призвели до зупинки ряду виробництв у 1-й і 3-й сферах АПК [6, с.170].

В умовах ринкових трансформацій АПК України та її регіонів важливо використати досвід сусідніх країн та інших країн ЄС-15, які стабільно функціонують, нарощуючи виробництво сільськогосподарської та харчової продукції у 2-й та 3-й сферах агропромислового комплексу. В подальшому наукові дослідження будуть продовжені щодо особливостей реформування АПК в розрізі природно-економічних зон області та прикордонних територій сусідніх областей (Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької) в умовах транскордонного співробітництва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкові умови. – К.: ІАЕ, 2002.- 518с.
2. Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2006. – 575с.
3. Сільське господарство України: Статистичний збірник 2005/Державний комітет статистики України. – Київ. 2006. – 366с.
4. Розміщення продуктивних сил України: Навч. метод. посібник для самост. вивч. дисц./С.І.Дорогунцов, Ю.І.Пітюренко, Я.Б.Олійник та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 364с.
5. Пістун М.Д. та ін. Географія агропромислових комплексів: Навч. посібник/М.Д.Пістун, В.О.Гуцал, Н.І.Проватар. – К.: Либідь, 1997. – 200с.
6. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. /Науково-популярні нариси у трьох томах. Т. III. Формування наукової ринкової школи економістів-аграрників. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 486с.
7. Лендел М.А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку: – Монографія.–Ужгород:Карпати, 2006. – 216с.
8. Мікловда В.П., Пітюлич М.І. Область еколого-економічного розвитку. Ужгород, 1999. – 66с.
9. Статистичний щорічник України за 2002 р./Державний комітет статистики України. Київ. Видавництво „Консультант”, 2003. – 662с.